

HLAVNÍ NÁMĚSTÍ MALÝCH MĚST V ČR

Zuzana Ambrožová, Zora Kulhánková

Města a jejich náměstí jsou nositeli naší kulturní identity a každodenního a nejkonzentrovanejšího soužití obyvatel. Hlavní vlastností náměstí živelně utvářeného po staletí i centrálně naplánovaného je přítomnost a vzájemná komunikace lidí, která je podstatou celé společnosti. Náměstí zvláště pro malá města znamená místo práce, bydlení i společenského života. Vliv na sociální a kulturní prostředí malého města mají převážně obchodní a umělecké aktivity s náměstím spojené. Úprava těchto nejvýznamnějších veřejných prostorů i u méně známých měst znamená cílené směřování k vše-obecné prosperitě. Při navrhování v historickém prostředí je třeba respektovat a citlivě zohlednit genia loci, charakter zástavby, reflektovat historickou stopu, ale zároveň vytvořit místo atraktivní pro dnešní obyvatele. Současný přístup k informacím a možnost neomezeného cestování umožňují každému srovnat přístup k obnově historických prostorů.

Úvod

Veřejné prostory měst mění svoji tvář v toku času jako přímý odraz vývoje lidské společnosti. Mají reflektovat její potřeby a měnící se způsob a kvalitu života. Naše doba se vyznačuje snahou o celkové pojetí města jako obytného prostoru pro každodenní život i krátkodobou rekreaci. Společensky nejvýznamnějším prostorem a komunikačním uzlem každého dobře založeného města je náměstí. V případě malých měst se jedná o náměstí hlavní, někdy označované také jako tržní či tržištní. Je to středobod, kolem kterého byla města utvářena a budována. Náměstí je organismus řízený pravidly shromažďování, provozu a sociálních kontaktů. Podle nich se prostor proměňuje – odráží vývoj společnosti, její technický pokrok, vnitřní vztahy i nové požadavky. Je obrazem vzdělanosti, informovanosti a estetického vnímání svých obyvatel, jejich vztahu k historii místa, k jeho geniu loci, ale zároveň k moderním potřebám lidí. Ch. Norberg-Schulz [2010: 18] píše, že každé místo se mění, avšak neznamená to, že by ztrácelo svého genia loci, naopak, je třeba ho hledat ve stále novém historickém kontextu.

Už dvacet let se snažíme vzpamatovat z období plného absurdit a nedůstojného přístupu k historickým odkazům, ke krajině a k lidem. Jen málokde je naše bezradnost tak patrná jako ve veřejném prostoru sídel, která jsou mediálně méně známá. Více než porozumění je patrný trend kontinuální arogance a necitlivosti vůči nám svěřenému dědictví. I nadále pokračuje degradace náměstí na velkoplošná parkoviště, fasády domů mění svůj

výraz dle neadekvátních estetických měřítek a povrchy hrají kakofonií materiálů. Náměstí tak ztrácí svoji sociální funkci, svoji prostupnost a obytnost, ztrácí svého genia loci.

Jak to, že nejsme schopni citlivě přetvářet několik století fungující prostory tak, aby i nadále fungovaly? Nerozumíme požadavkům současné společnosti? Nebo po nás společnost nic takového nežadá? Možná by jen stačilo ukázat veřejnosti a členům místních samospráv několik dobrých příkladů, které fungují, a tím vrátit veškeré úsilí a náklady i s úroky, jako je spokojený občan, hrdý na svoje město. Kvalita městské krajiny je nejen obrazem kulturní vyspělosti národa, ale také „dobrý obraz prostředí dává jeho nositeli pocit emocionální jistoty a bezpečí“ [Lynch, 2004: 4]. Většina evropských historických měst musela zareagovat na změnu životního stylu svých obyvatel a umně jim nabídnout i ve starých městských strukturách moderní zázemí a možnost rekreace. Je čas se vydat stejným směrem a zůstat tak součástí kulturní Evropy.

Autoři zde předkládají a shrnují obecně známá fakta o hlavních náměstích, která v celém textu dále prezentují a konkretizují na vybraných příkladech. Tematickým těžištěm příspěvku jsou hlavní náměstí, která jsou součástí městských památkových zón malých měst u nás. Komentáře jsou podloženy srozumitelnými grafickými přehledy a vyobrazeními vybraných měst. Článek upozorňuje také na nedostatečnou interdisciplinární spolupráci a vidí velký potenciál v aktivním přístupu již v průběhu vzdělávání budoucích plánovačů.

Definování termínu „hlavní náměstí“ a historické souvislosti jeho utváření

Vznik hlavního náměstí má svoji paralelu již v zakládání prvních neolitických sídel, kdy na vyvýšeninách v blízkosti vody, avšak chráněných před zátopami a nepřítelem, vznikala centrální plocha obestavená chýsemi. Prostranství, které neslo společenské, obchodní i kulturní poslání. Dnešní, po mnoho staletí utvářená hlavní náměstí, je třeba vnímat jako prostor, který při svém založení zohledňoval významná místní specifika – přírodní prostředí i stupeň společenské a hospodářské vyspělosti. Skutečná náměstí, jak je chápeme dnes, jsou znakem vyššího sídelního útvaru – města [Božek, 1985: 13]. Ideálním místem pro vznik města byla křižovatka obchodních cest, brod, ostroh nad soutokem či naleziště drahých kovů. Předkolonizační města se vyvíjela organicky na místě původních sídelních jader – tvrzí, hradů, klášterů, případně neměstských forem osídlení, které představovaly především tržní osady. Křižovatka nebo vidlice cest se čochovitě či nálevkovitě rozšířila pro pravidelně pořádané trhy a tento půdorys byl opsán v tvarování pozdějšího náměstí [Božek, 1985: 71]. Malebnost těchto prostorově nepravidelných tvarů a harmonii přirozeně vyvíjejícího se seskupení obdivují urbanisté dodnes. Naopak pravidelná náměstí vděčí za svůj tvar cílené kolonizaci, která se šířila z Francie (12. století), přes Německo až do českých zemí (13. století), kde představovala posílení vlády Přemyslovců [Božek, 1985: 64]. V příhraničí byla budována města obranného pásu (viz Sušice),

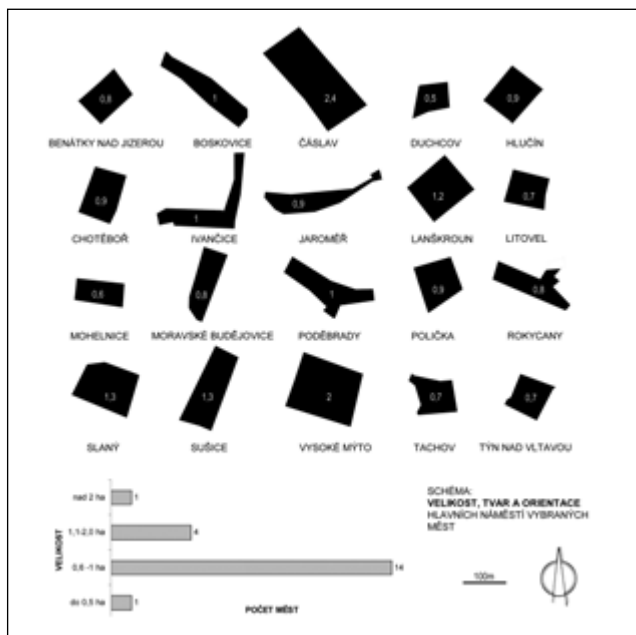

Schéma 1: Velikost, tvar a orientace hlavních náměstí vybraných měst

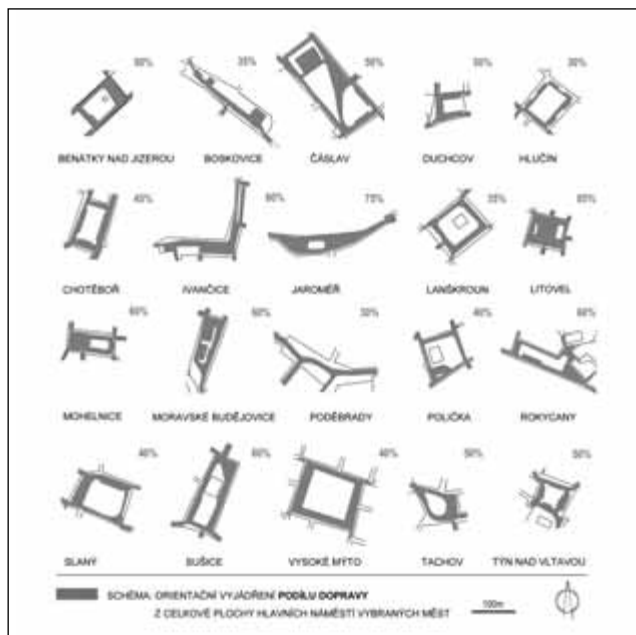

Schéma 2: Orientační vyjádření podílu dopravy z celkové plochy hlavních náměstí vybraných měst

uvnitř země pak královská a také věnná města (Vysoké Mýto). Lokátorský – plánovitě rozvržených měst bylo za vlády Přemysla Otakara II. založeno více než sto. Z původně staršího sídelního jádra vzniknul Tachov, jeho přestavbou Sušice, Polička, Čáslav či Slaný, vedle původního jádra pak Rakovník a zcela na novém místě bylo vybudováno Vysoké Mýto či Prachatice [Marhold, 1996: 9–13]. Lokátor vytýčil pravidelné tržní náměstí, z něhož vycházela pravoúhlá uliční síť. Role hlavního náměstí u lokačních měst je proti rostlým městům výrazně městotvorná. Z hlediska vnitřního uspořádání byla stěžejní prostorová uzavřenost náměstí, kterou umocňovaly i zúžené uliční vstupy či jejich odsazení. Prioritní snaha měšťanů o umístění domu průčelím do náměstí vedla k úzké a hluboké řadové parcelaci, která je pro centra našich měst typická. Náměstí bylo ve středověkých městech, a v mnoha případech dodnes je, „salonem města“, jeho srdcem i centrálním fórujícím prvkem, který činí společnost společností [Jastržab, 2002: 8]. Na člověka dnešní doby musí představovat velikost náměstí v proporcích k původnímu rozvržení města působit jako předimenzovaná. Současná závislost na automobilu a živelný růst měst tuto zdánlivou disproporcii stírají a náměstí je stále nedostatečně velké pro potřeby parkovacích míst, ačkoliv právě malá

města vynikají přijatelnými docházkovými vzdálenostmi i z periferie sídla. I u současných malých měst je možné najít náměstí skutečně velká, u nichž je zvláště důležité umně pracovat s proporcemi pomocí vnitřního programu. Například Vysoké Mýto a jeho náměstí

Přemysla Otakara II. zaujímá neobyčejně velkou plochu kolem 2 ha, přičemž je hrozba jisté agorafobie uživatele potlačena až vyloučena díky objemné hmotě do čtverce řazených lip, které jsou zároveň silným zobytnujícím i kompozičním motivem.

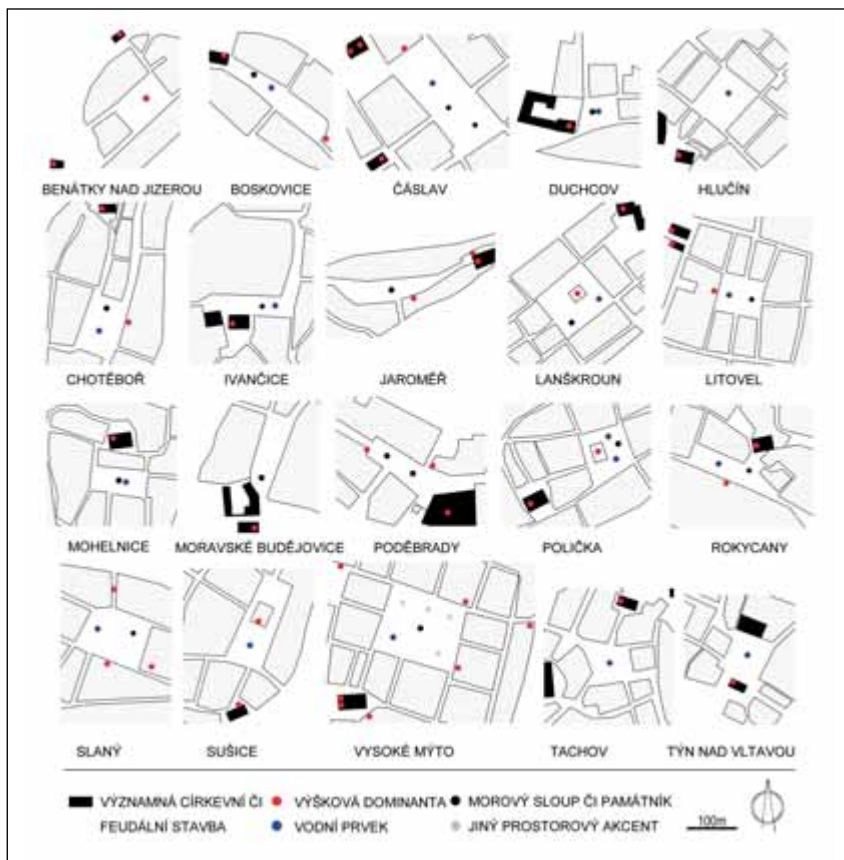

Schéma 3: Dominanty

Použití stromů na náměstí souvisí s jejich posvátností v předkřesťanských tradicích a především s funkcí – poskytovaly stín trhovcům i dobytku, s kterým se obchodovalo. Vysazovány byly také ke kašnám, aby v nich voda zůstávala chladná. Až barokní krajinářská estetika úmyslně využívá stromy jako kompoziční prvky. Výsadbu vegetačních prvků na náměstí v 19. století představuje nejčastěji dvojice stromů u frontálních uměleckých děl a čtveřice stromů u centrálních sochařských kompozic. Ustálil se také zvyk lemovat náměstí alejemi stromů [Nepustilová, 2007: 13–17].

Všechna prezentovaná náměstí jsou součástí městských památkových zón, proto úvaha nad možnými změnami musí respektovat nejen jejich utváření, ale také současné legislativní podmínky (*zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu spolu s vyhláškami, zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči a jeho vyhláška č. 108/2003 Sb., o prohlášení území s historickým prostředím ve vybraných městech a obcích za památkové zóny a určení podmínek pro jejich ochranu aj.*).

Obraz náměstí – tvar, velikost, orientace a způsob zastavění

„Prostředí ovlivňuje psychiku – jednání, rozhodování, cítění, vnímání, prožitky, pohyb, interpretaci prostoru“ [Schmeidler, 2001: 93]. Náměstí se mohou rozlišovat tvarem, rozměry, orientací (schéma 1), charakterem terénu, způsobem zastavění jejich stěn, materiálovým řešením i vybavením.

Náměstí malých měst bylo vždy centrem, nejdůležitějším bodem města, které ovlivnilo celou jeho strukturu. S rozvojem sídla zůstalo náměstí buď striktně centrální (Lanškroun nebo Polička) či středoměstské (např. Mohelnice, Chotěboř, Týn nad Vltavou) nebo se vzhledem k stanovištním podmínkám posunulo až do polohy periferní (Benátky nad Jizerou, Hlučín, Poděbrady, Duchcov). Hlavní náměstí je v principu tržním či tržištním volným prostorem, kterému zpravidla dominuje symbol světské či církevní moci – kostel nebo radnice. Z uměleckého hlediska záleží především na výzdobě, význa-

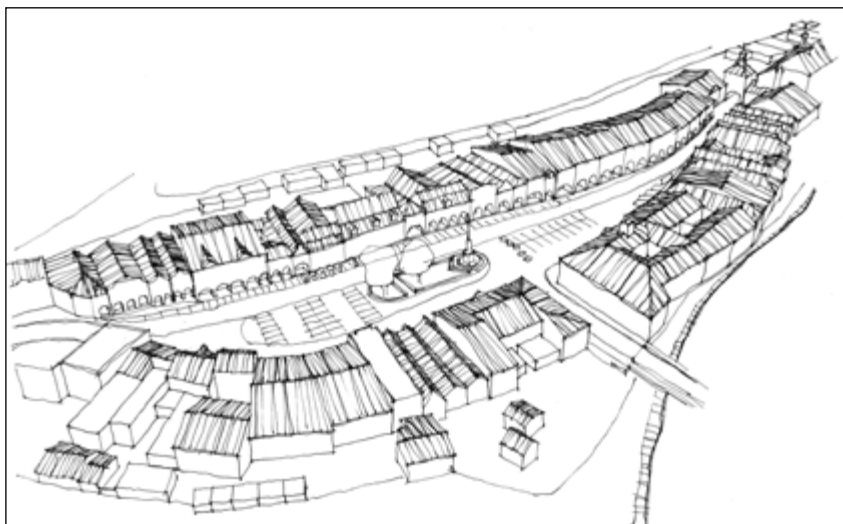
mu a charakteru prostoru. Nezbytnou vlastností je uzavřenost a „vybavenost“ [Sitte, 1995: 31]. Ve většině měst v ČR je nezbytnou součástí hlavního náměstí fontána či kašna jako zbytnující prvek, místo setkávání a symbolické pohostinnosti a morový sloup, socha či památník jako formální i preventivní transcendentální element.

Obraz náměstí je dán charakterem jeho stěn, rozmístěním, počtem a šíří uličních vstupů, výškou zastavění a druhem zastřešení. Vznikají tak náměstí s hřebenovitým (většina měst), štítovým (částečně Čáslav), případně atikovým zastavěním (částečně např. Jaroměř, Lanškroun, Sušice). Organizace zastavění a její působení na návštěvníka závisí na průběhu linie hlavní římsy a hřebene zastřešení, která je nejčastěji souvislá s dílčími akcenty – nejvýznamnějšími stavbami (školy, radnice, muzea) a nárožními budovami. Štítové zastavění stěn zase vytváří velmi dynamickou rytmiku v siluetě celku.

Příkladem spíše vzácného čistě rovnoměrného uspořádání bez individuálních elementů je Mohelnice. Většina náměstí je však akcentována jednou či více dominantami – velkoryse pojatými stavbami (v ploše, v průčelí, ná-

roží či ve stěně náměstí). Umístění dominantní stavby je zpravidla determinováno tvarem, rozlohou a ostatní výzdobou náměstí tak, aby se co nejvíce uplatnila její působivost [Sitte, 1995: 36]. Velký význam v estetickém působení náměstí má hustota, množství a tvarování uličních vstupů. Ve většině městeček v ČR se nachází 5 až 6 vyústění ulic. U pravidelných čtvercových nebo obdélníkových náměstí se vyskytují čtyři otevřené nárožní ulice, ke kterým se přidává různý počet ulic ústících ve frontě domů – stěně náměstí. Zcela zásadním kompozičním principem je vizuální vazba náměstí s vnějšími dominantami skrze tyto uliční vstupy (viz Vysoké Mýto, Čáslav, Benátky nad Jizerou, Sušice či Tachov).

Prostorové typy hlavních náměstí je možné sledovat na vybraných městech. Města Jaroměř (obr. 1) a Lanškroun (obr. 2) jsou příkladem dvou nejvýznamnějších typů městské genexe na území ČR. Ačkoliv je nutné brát ohled na korekci charakteru náměstí konfigurací terénu, přítomností vodního toku, obrannými faktory, vlastnickými vztahy apod., je možné rozlišit a zobecnit tyto základní typy hlavních náměstí:

Zdroj: Lukášová, 2008: 10–14

Obr. 1: Jaroměř: Původně hrazené věnné město u soutoku Labe, Úpy a Metuje vystavěné na výrazném terénním útvaru – ostrohu nad labským obloukem. Výhodné podmínky jsou důvodem velmi brzkého osídlení (již od mladšího paleolitu), na jehož místě se rozvinulo slovanské proto-urbánní jádro – přemyslovské hradiště. Hlavní náměstí je proto směrné (na ulicovém půdorysu) s výraznou dominantou v průčelí – gotickým kostelem sv. Mikuláše (na místě hradu z 11. století), který byl součástí městského opevnění. Domy po obou stranách náměstí přestavěné v 19. století jsou v jádru gotické, renesanční a barokní. Severní stěna je tvořena téměř souvislým podloubím.

Obr. 2: Lanškroun: Příklad druhého způsobu založení královského, hradbami obdařeného města – lokátorské založení v rámci kolonizace pánů z Drnholce v době vlády Přemysla Otakara II. Hlavní náměstí – tržiště – je součástí naplánované půdorysné osnova ve výhodné poloze nad soutokem Ostrovského a Třešňoveckého potoka. Z přesně vytyčeného čtvercového náměstí se semknutou zástavbou vedou úzké koutové ortogonálně připojené ulice, které končí na oválu hradeb.

Dle tvaru:

- **náměstí pravidelná** (obdélníkový či čtvercový tvar): Benátky nad Jizerou, Hlučín, Chotěboř, Mohelnice, Vysoké Mýto, Lanškroun, Čáslav, Sušice, Litovel;
- **náměstí nepravidelná** (trojúhelníkový, lichoběžníkový a amorfní tvar): Duchcov, Tachov, Moravské Budějovice aj.;
- **náměstí směrná** (výrazné protažení, vzniká jako rozšíření cesty/ulice): Jaroměř, Boskovice, Poděbrady;
- **náměstí sdružená** (ortogonální, tangenciální či skosené spojení prostorů): Ivančice, Rokycany.

Dle velikosti:

do 0,5 ha: Duchcov (0,5);

0,6–1 ha: Benátky nad Jizerou (0,8), Boskovice (1), Hlučín (0,9), Chotěboř (0,9), Ivančice (1), Jaroměř (0,9), Litovel (0,7), Mohelnice (0,6), Moravské Budějovice (0,8), Poděbrady (1), Polička (0,9), Rokycany (0,8), Tachov (0,7), Týn nad Vltavou (0,7);

1,1–2 ha: Vysoké Mýto (2), Lanškroun (1,2), Slaný (1,3), Sušice (1,3);

více než 2 ha: Čáslav (2,4).

Církevní a světské dominanty

Přítomnost hlavního náměstí v průběhu staletí signalizovaly při příchodu do města daleko viditelné vertikály

v centru – věže kostelů, chrámů a později radnic. Otázky týkající se vzhledu veřejného prostoru a typu jeho uživatelů nejsou však pouze věci městské estetiky, dotýkají se přímo principu společenského řádu [Rancière, 2006: 12]. Církevní dominanty jsou místa víry a lidského zastavení, kde hloubka jejich odkazu umožňuje setkání s historií i společně sdílenými hodnotami. Tradičním duchovním místem hlavních náměstí jsou morové sloupy. Například centrálně umístěný mariánský sloup na náměstí ve Vysokém Mýtě je skutečným středobodem, který vzbuzuje pokoru nejen u věřících. Způsob zapojení těchto akcentů v úpravě dnešních náměstí však velmi často reflektuje bezradnost a současný duchovní odstup (viz Jaroměř či Choceň). Nešťastné obtékání dopravou působí jako velmi nevhodné uctění památky odkazu naší historie a kultury. Pietní tradice setkání, výměny městských informací, místa uctění jsou pro náměstí stěžejní. Novátorské počiny však zastihují význam těchto prvků, které vždy hrály důležitou roli pro všechny společenské třídy. Změnu hodnot dnešní doby vyjadřují také formy novodobých pomníků, kašen a uměleckých děl, které duchovní odkaz spíše stírají. Národní sebeuvědomění by mohlo i bez monumentality nových prvků zaujmout mnohem větší význam prostřednictvím laskavého chování k okolí stávajících památek.

Z pohledu malého města mají zásad-

ní význam také světské dominanty. Prioritní společenský význam náměstí posiluje přítomnost radnice, která je místem vlády a nejreprezentativnějším jednacím prostorem města. Další významné budovy, jako základní a střední školy umístěné na náměstí (Lanškroun), hrají zase důležitou roli pro vytvoření „náměstí jako kampusu“ – místa komunikace a setkávání dětí i studentů mimo výuku a prostory školní budovy. Studentský život je pro náměstí již tradičně velmi oživujícím faktorem a přispívá k celkové obytné atmosféře a atraktivitě místa. Dostatek netradičních míst (schody, kašny aj.) je základem pro demonstraci mládeže a studentské rebelie, která je žádoucím společenským protnutím se staršími generacemi. Vidět a být viděn jako základ vzájemného poznávání a snášenlivosti. Zachování náměstí jako místa emocí a inspirace všech generací může bez problému fungovat pouze bez nekonvenčních parkovacích ploch.

Použití vegetačních prvků

Stále je u nás velmi kontroverzním tématem použití vegetačních prvků ve veřejném prostoru. Přes názorovou polarizaci odborné veřejnosti i uměleckou argumentaci vycházející z odvěkého chápání náměstí jako otevřeného prostoru, kde je způsob zastavení tím nejpodstatnějším, je často prosazování volných dlážděných ploch určitým odklonem od uživatele. Vegetace, zejména pak stromy, do veřejného prostoru patří, jsou schopny se podílet na jeho prostorovém uspořádání, ovlivňovat mikroklima a dotvářet atmosféru místa svým habitem, proměnlivostí i zvukem. Je to fakt, který plně prokazují prostory, které vznikly především v souvislosti s celospolečenskými změnami v 19. století. Použití vegetačních prvků na pařížských náměstích, ulicích či bulvárech ctí klasický řád, respektuje měřítko, umělecké akcenty i stavební dominanty a zároveň jsou tyto prostory místem oddechu a relaxace. Tento trend nacházíme v každé kulturní zemi, která si uvědomuje nutnost zpříjemňovat život ve městech a klade důraz na kvalitní systémy zeleně. Nejen v nových urbánních celcích, ale také v historických strukturách se ob-

jevuje architektonicky ztvárněná vegetace ve správných proporcích a s intenzivní údržbou. Výsledný efekt takto použitých vegetačních prvků je funkční, nebrání provozu a vytvářející městský prostor snesitelný i v parných letních dnech. Takovéto úpravy v urbanistické scéně našich malých měst jsou vzhledem k záchraně veřejného života a současnému životnímu stylu velkou výzvou a úkolem odborníků-liberálů, kteří ctí *genia loci*, uživatelské nároky a tvorbu bez nepravdivé substituce minulých dob.

Role hlavního náměstí v prostředí malého města

Hlavní náměstí malých měst je od svého vzniku svázáno se smíšeným bydlením, a tedy se všemi životními činnostmi. Dvou až třípodlažní domy s obchůdky a byty v patře vytvářejí podnětnou a rozmanitou koláž bydlení, obchodu, pracovních příležitostí, služeb – polyfunkční zázemí, tak důležité pro psychiku a život měšťana. Promíchání všech složek je pro hlavní náměstí malých měst typické. Nejtěsnější vztah mezi uživatelem a veřejným prostorem vzniká v případě, že se jedná o uživatele přímo přiléhajících budov a prostorů. „*Identifikace lidí s prostředím je vede k jeho ochraně. Pocit identity a jistoty vyvolává také intenzivní využití veřejných prostorů pod kontrolou komunity*“ [Schmeidler, 2001: 179]. Lidé z malých měst kladou důraz na blízkost služeb více než lidé z velkých sídel. Soukromá a veřejná sféra musí zůstat v harmonii tak, aby náměstí zůstala skutečnou městskou podívanou.

Skutečně exkluzivní architektura činí z náměstí prestižní místo, ekonomicky atraktivní pro investory, okouzluje pro návštěvníky. Přítomnost pracovišť, kvalitních služeb, společenských podnětů a definování turistických cílů jsou podstatnou ochranou proti opuštění tohoto prostoru. Současný životní styl člověka je stále náročnější, a tak i fungování dnešního veřejného prostoru směřuje ke stále aktivnější image města [Čermáková, 2009: 143].

Veřejný prostor je místem, kde se zápasí o podobu společenských vztahů, kde prostorová spravedlnost a územní

demokracie hraje důležitou roli – právo vidět a být viděn je právem plnoprávného zacházení a definuje rámec městského rozvoje a společenství mezi různými sociálními skupinami [Soja in Schmeidler, 2001].

Alfou a omegou úprav posledních let je řešení dopravní situace – hlavních provozních tahů, chodníků a parkovišť. L. Krier dokonce prosazuje myšlenku hlavních náměstí zcela oproštěných od dopravy, ponechaných pouze chodcům [2001: 129]. Hlavní náměstí malého města není nutné od dopravy zcela odloučit, protože ta je samozřejmou součástí jeho každodenního života, dimenzována však musí být jen ve skutečně potřebné míře. Důležité je najít hranici její „životadárnosti“. Přemíra parkovacích míst a provozních tahů není v mnoha případech nevyhnutelná a jistá emancipace od „dopravní nutnosti“ by jistě řadě měst prospěla.

Metodika hodnocení náměstí

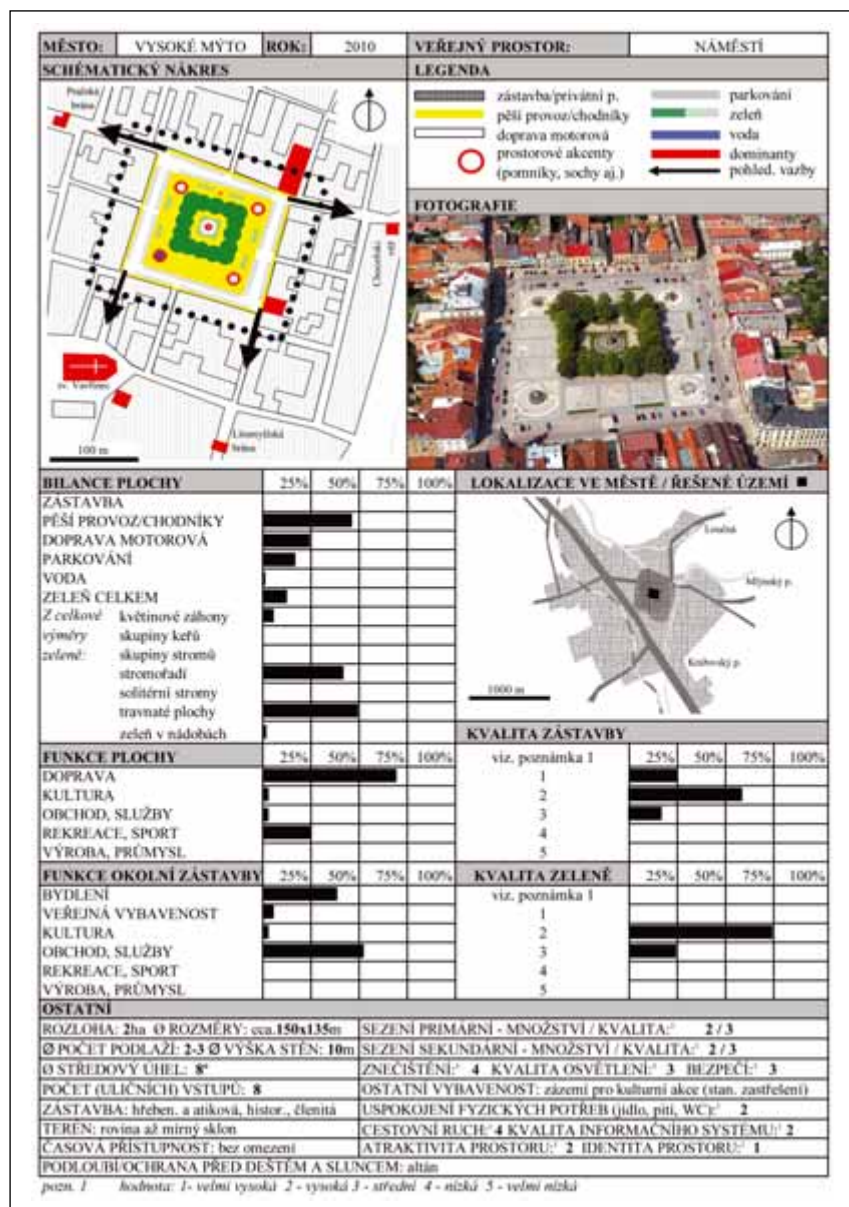
Invence příspěvku spočívá v grafickém přehledu hlavních náměstí, která jsou součástí městských památkových zón malých měst a svým počtem vytvářejí reprezentativní vzorek pro jejich zkoumání. Prezentovány jsou zde spíše mediálně méně známé příklady s různou krajskou příslušností a s ohledem na skutečnost, že současné evropské i národní strategie územního rozvoje jsou založeny na rozvoji regionů a vyrovnávání podmínek mezi nimi. Jedná se o úvahu nad „zdravím“ našich náměstí, jejich živostí, přirozeností a funkčností. Seznamuje s možností komplexního hodnocení hlavních náměstí pro potřebu jejich komparace, problémovou analýzu a zviditelnění jejich fenoménů, bez kterých by nebyly nejvýznamnějšími městskými prostory.

Hlavní náměstí vybraných sídel jsou srovnávána dle velikosti i charakterových parametrů (viz grafická schémata a plošné bilance). Autoři poukazují na konkrétní města a jejich utváření tak, aby vypověděli o současném stavu hlavních náměstí památkově významných malých měst v ČR.

Chceme-li studovat, upravovat či měnit hlavní náměstí malých měst, je nut-

né pátrat po okolnostech jejich vzniku, formy a funkčního uspořádání. Uvědomění si všech souvislostí nejen v rovině urbanistické, umělecké, ale také sociální a psychologické, je nutným postupem k možné komparaci a zhodnocení současného stavu našich městech. Možná konfrontace vlastností, problémů i hodnot hlavních náměstí jednotlivých měst je důležitým podkladem jejich zkoumání, možného budoucího rozvoje i ochrany. V praxi má možnost uplatnit se pouze jednoduchá, logická a přehledná metodická osnova, která se může stát také databázovým souborem v rámci informačních systémů. Formulář je založen na terénním sběru informací, které se promítají do textového popisu, grafického vyjádření (grafy a schémata) a hodnocení formou pětibodové stupnice u kvalitativních charakteristik. Mapování by mělo být prováděno odborníky s interdisciplinárním nadhledem a zaznamenáno do připraveného archu. Při této práci musí být věnována pozornost studiu mezioborových souvislostí a diskusi. Vzhledem k širší teoretickému základu vzniku metodiky zde nebudou detailně popsány dílčí součásti, ale prezentováno kompletní zhodnocení na příkladu Vysokého Mýta (obr. 3). Formulář obsahuje v záhlaví název města a datum pořízení záznamu a pod ním je dán prostor dvěma schematickým nákresem a fotodokumentací (zde letecký snímek), které svou informační sdílností velmi dobře zastoupí rozsáhlý textový popis (lokalizace, doprava, prostorové akcenty, dominanty vnitřní i vnější apod.). V případě Vysokého Mýta je tak například názorně vykreslena převaha pěšího provozu, kompoziční význam stromořadí a rozvržení dalších prostorových akcentů. Druhá část formuláře je věnována bilancím, které zpřesňují nebo doplňují část obrazovou pomocí orientačních grafů (bilance plochy, funkce plochy i okolní zástavby, kvalita zástavby a kvalita zeleně), kdy jsou jednotlivé složky vyjádřeny podílem z celkových 100 % (celková výměra plochy, celková výměra využitelné plochy okolní zástavby, celková výměra zeleně).

V posledním oddílu „ostatní“ jsou zahrnuty zcela exaktní informace (rozloha, rozměry, výška stěn, počet uličních vstupů, charakter zástavby aj.) a po-

Obr. 3: Vysoké Mýto: Velikost a pravidelnost hlavního náměstí je jasným podnětem k přemýšlení o významu města v době jeho založení. V době vlády Přemysla Otakara II. bylo založeno jako jedno z významných obchodních středisek na spojnici – obchodní cestě mezi Čechy a Moravou. Ve schematickém nákresu jsou zakresleny významné dominanty, které jsou viditelné pohledem do uličních vstupů náměstí a dávají tušit rozlohu a strukturu tehdejšího hrozeného města (městské brány a bažty, chrám sv. Vavřince). Bilance (plochy, funkce) i kvalitativní charakteristiky vypovídají o obyvatelnosti a přívětivosti místa po rekonstrukci náměstí v letech 1996–1997.

známky hodnotitele dle jednoduché pětibodové stupnice hodnot (použita v kladném či záporném smyslu daného atributu): 1 – velmi vysoká, 2 – vysoká, 3 – střední, 4 – nízká, 5 – velmi nízká. Vybraná kritéria k hodnocení jsou především kvalitativního a proměnlivého charakteru, ale informují o možných zásadních nedostatcích pro užívání to-

hoto veřejného prostoru. Takovýto diverzifikovaný výzkum je součástí předprojektové přípravy, která poskytne určitá vodítka pro urbanistickou/architektonickou tvorbu a stane se motivační silou pro budoucí úpravy. Základními pilíři metodiky jsou práce J. Gehla, K. Schmeidlera, T. Jastržaba a dalších autorů, které

metodika shrnuje v utříděný, věcný, informačně obsáhlý a jasný popis, který v případě potřeby umožňuje snadnou manipulaci a interpretaci.

Výsledky a diskuse

Veřejný prostor se může podílet na vytváření osobní pohody a zážitků. Autoři analyzovali řadu vybraných měst a graficky vyjádřili jejich velikost i charakteristické parametry. Fixními znaky hlavních náměstí, které se nemění a nemohou být předmětem úprav, jsou: poloha ve městě, přírodní podmínky a širší krajinný rámec, velikost, proporční vztah k ostatním městským prostorům i celému městu či osnova okolní zástavby. Zástavbu lze považovat za polofixní znak prostoru, který je možné v některých případech pozměnit či doplnit z hlediska funkce i vzhledu. Fakultativními/variabilními znaky hlavních náměstí jsou přítomnost vegetace a vodních prvků, materiálové zpracování (povrch), mobiliář a vybavení (primární a sekundární prvky k sezení, osvětlení, odpadkové koše, herní prvky apod.), dopravní řešení, kvalita a obsahová náplň okolní zástavby, trvalé (umělecká díla) i krátkodobé atraktivitu (zázemí kulturních akcí a výstav, pouliční umělci apod.).

Ve vnímání městského prostředí má hlavní náměstí v myslí pozorovatele stěžejní význam. Jeho vizuální posouzení je charakteristickým procesem při utváření celkového dojmu malého města, do kterého vstupují dále proměnlivé stresové faktory – hluk, znečištění, vítr, nadměrné oslunění, překročení prostorové kapacity uživatelů, kriminalita/nebezpečí apod.

Úkolem plánovače je vytvořit prostředí, které splňuje osobní požadavky uživatele a nedeformuje či neznemožňuje jeho životní styl [Schmeidler, 2001: 15]. Z nastíněných faktů se nabízí konečná formulace a doporučení z nich vyplývající. Důsledkem silného zatížení náměstí dopravou dochází k selhání společenské podstaty prostoru – náměstí se stává uživatelsky anonymní, bezvýznamné, lhostejné. Regulace adekvátních mezilidských vztahů musí být podložena objevováním společných zájmů – přísunem informací, vjemů, vizuálních a akustických podnětů. Dopravní bari-

éry, nedostatečná kulturní infrastruktura, nekvalitní služby, nedostatečná podpora skupinového trávení volného času, uniformita vzhledu jsou stále připomínány signály nedostatečné vazby mezi lidmi a plánovači. Lidé žádají kreativitu, hru, jasnou diferenciaci prostoru, kvalitní mobiliář, zvýšení nabídky služeb, kvalitní údržbu, přívětivost či útulnost a blízkost přírodních prvků. Nezbytné je obracet se na uživatele konkrétního místa a poznání preferovaných aktivit jak z pohledu jednotlivce, tak celé populace. Revitalizace či revalorizace dnešních náměstí nemůže být nezávislým urbanistickým procesem usměrňovaným tržními silami, ale procesem kontinuálním – symbol celospolečenského vyjádření. Holistický přístup k problematice by tak neměl zůstat pouze na papíře jednotlivých teoretiků a odborníků, ale měl by být integrován do výuky a vzdělávání formou silnější interdisciplinární studentské spolupráce architektů, urbanistů, designerů, krajinářských architektů, sociologů či ekologů. Například společná „inventarizace současného stavu veřejných prostorů malých měst“ s pomocí nastíněné metodiky by byla záslužnou platformou a předpokladem převzetí odpovědnosti za všechny aspekty tvorby a koordinaci počínů v urbánním prostoru. Zkušenosti odborníci a lidé z územně plánovací praxe by se měli stát jednoznačně nej-

důležitějším poskytovatelem informací a iniciačním a nezastupitelným médiem pro společné úsilí a účinnost takových vzdělávacích aktivit. Hlavní náměstí se tak při dostatečné a vyvážené míře respektu i inovace stanou či zůstanou místem reprezentačním, komunikačním, shromažďovacím, obchodním (umístění trhů na ploše náměstí a kvalitní služby v rámci smíšeného bydlení), tradičním (citlivé okolí pro sakrální stavby) i rekreačním (místo odpočinku v městské zástavbě).

Použitá literatura:

- BOŽEK, K. *Vývoj urbanismu* – I. 1. vyd. Brno: VŠZ, 1985. 89 s.
- ČERMÁKOVÁ, E. *Veřejné prostory jako kulturní a sociální platforma města*. Disertační práce. Brno: Fakulta architektury VUT, 2009. 157 s.
- GEHL, J. *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství, 2000. 202 s. ISBN 8085834790.
- HRŮZA, J. – ZAJÍC, J. *Vývoj urbanismu I*. 1. vyd. Praha: ČVUT, 1999. 186 s. ISBN 80-01-02551-9.
- JASTRZĄB, T. *Place i rynki jako zagadnienie urbanistyczne*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2002. 202 s. ISBN 83-7143-571-1.
- JASTRZĄB, T. *Przestrzenie publiczne we współczesnej urbanistyce i architekturze*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2004. 303 s. ISBN 83-7143-597-5.
- KOL. AUTORŮ. *Krajem koruny země – Vlastivěda Lanškrounska*. Lanškroun, 560 s. ISBN 80-238-9081-6.

- KOL. AUTORŮ. *Small Squares*. Barcelona: Monsa, 2008. 256 s. ISBN: 978-84-96823-39-6
- KRIER, L. *Architektura – volba nebo osud*. Praha: Academia, 2001. 190 s. ISBN: 80-200-0012-7.
- LUKÁŠOVÁ, K. *Moderní architektura v Jarměří v letech 1900–1945*. Bakalářská práce. Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2008. 90 s.
- LYNCH, K. *Obraz města*. Praha: Polygon, 2004. 224 s. ISBN80-7273-094-0.
- MARHOLD, K. *Urbanistická typologie II*. Praha: ČVUT, 1996. 231 s.
- NEPUSTILOVÁ, K. *Strom v ulici a na náměstí*. Bakalářská práce. Brno: MZLU, 2007. 91 s.
- NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius loci*. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN: 978-80-7363-303-5.
- RANCIÉRE, J. *The Politics of Aesthetics*. New York: Continuum, 2006. 116 s. ISBN 9780826489548.
- SCHMEIDLER, K. *Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě*. Brno: Zdeněk Novotný, 2001. 292 s. ISBN 80-238-6582-X.
- SITTE, C. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. Praha: ABF-ARCH, 1995. 112 s. ISBN: 80-901608-1-6.
- ŠILHÁNKOVÁ V. *Veřejné prostory a život města. Urbanismus a územní rozvoj*, 2002, ročník V. s. 38-40. ISSN 1212-0855.
- Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu spolu s vyhláškami.*
- Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.*
- Výhláška č. 108/2003 Sb., o prohlášení území s historickým prostředím ve vybraných městech a obcích za památkové zóny a určování podmínek pro jejich ochranu.*
- TOPOS, 2002: Plätze = Urban Squares. München: Callwey, 128 s. ISBN 3-7667-1513-5
- TOPOS, 2007: City Strategies. München: Callwey, 111 s. ISBN 978-3-7667-1716-0
- <http://www.vysoke-myto.cz>

Ing. Zuzana Ambrožová

Ing. Zora Kulhánková, Ph.D.

Ústav zahradní a krajinářské architektury
Zahradnická fakulta v Lednici
Mendelova univerzita v Brně

ENGLISH ABSTRACT

Main Squares of Small Towns in the Czech Republic, by Zuzana Ambrožová & Zora Kulhánková

Towns and their squares are the bearers of our cultural identity and places of the everyday life. The main feature of squares spontaneously shaped by centuries as well as those centrally planned is the presence and communication of people, which is the essence of the whole society. Squares, notably in small towns, are the places of work, housing and social life. The social and cultural milieu of a small town is predominantly influenced by commercial and cultural activities in the main square. So, the design and maintenance of such important public space is the right way to prosperity. For the development of historic areas it is necessary to respect its genius loci and the character of buildings, reflecting the historical marks but creating an attractive place for today's inhabitants. The current access to information and unlimited travelling make it easy for us to compare various approaches to the renovation of historic areas.